

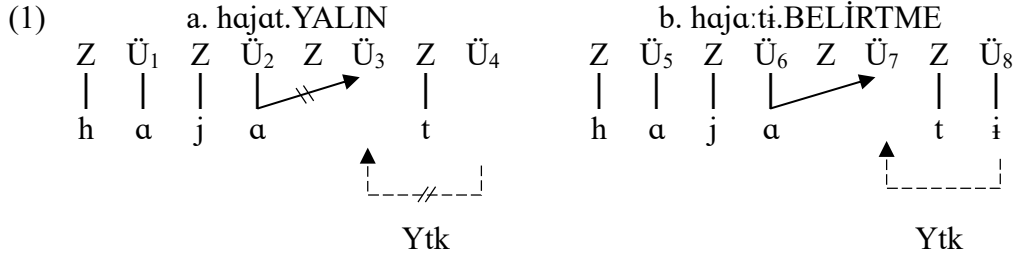
Ünlülerde Yetkilendirmeye Bağlı Uzunluk: Türkçe Üzerinden Bir Açıklama

Göktuğ BÖRTLÜ

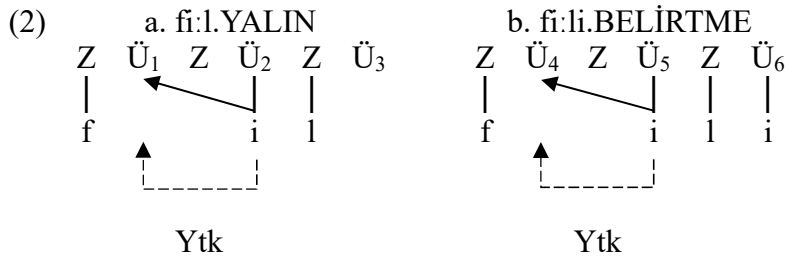
Selçuk Üniversitesi

goktug.bortlu@selcuk.edu.tr

Dünya dillerinde bazı yapılarda uzun ünlüler açık ve kapalı seslemlerde değişkenlik göstermemekte ve uzun olarak kalmaktadır. Diğer yapılarda uzun ve kısa ünlülerin değişkenlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Sözü edilen iki olgunun da görüldüğü Türkçede ise Arapça ya da Farsçadan ödünçlenen sözcüklerde sözlüksel olarak uzun olan ünlüler, seslem yapısına ya da aldıkları eklere bağlı kalmadan açık ve kapalı seslemlerde uzun olarak yüzeyde görünmektedir (dua: ~ dua:nın, veda: ~ veda:ji, fi:l ~ fi:li, ma:f ~ ma:fî). Bir kısım sözcüklerde ise kapalı seslemlerde kısa olarak görünen ünlüler, açık seslem içerisinde uzun ünlü ile değişkenlik göstermektedir (hajta ~ hajta:ti, devam ~ deva:mi).

ZÜZÜ Sesbilim (CVCV Phonology) çerçevesinden bakıldığında bir ünlünün uzun olması için gerekli olan yanal ilişki gerileyici (regressive) yetkilendirme (licensing). Bu bağlamda (1)'de değişkenlik gösteren bir ünlü *hajta* üzerinden örneklendirilmiştir. (1a)'da görüleceği üzere Ü₃, boş Ü₄ tarafından yetkilendirilemediğinden Ü₂'deki ünlü Ü₃'e yayılamamaktadır. Dolayısıyla yüzeyde kısa ünlü görünmektedir. (1b)'de ise aynı sözcükte, belirtme durumu eki aldıktan sonra Ü₈, Ü₇'yi yetkilendirmektedir. Bunun sonucunda Ü₆'daki ünlü Ü₇'ye yayılmaktadır ve uzun ünlü yüzeye çıkmaktadır.

Sözlüksel olarak uzun olan ünlüler açık ya da kapalı seslemlerde uzun olmayı sürdürmektedir. (2a)'da yalın durumdaki *fi:l* yapısında uzun ünlü kapalı bir seslem içerisinde. Bir ünlünün

uzun olabilmesi için gerekli yanal ilişki yetkilendirme olduğundan (2a)'da Ü₂, Ü₁'i yetkilendirmektedir ve Ü₂'deki ünlü Ü₁'e yayılmaktadır. Ü₃ boş olduğundan herhangi bir yetkilendirme gücü bulunmamaktadır. (2b)'de benzer biçimde Ü₅, Ü₄'ü yetkilendirmektedir ve Ü₅'teki ünlü Ü₄'e yayılmaktadır.

(1) ve (2)'deki örnekler birlikte değerlendirildiğinde uzun ünlünün gerçekleşmesi için gerekli olan yanal ilişkinin yetkilendirme olduğu görülmektedir. (1)'de değişkenlik gösteren uzun ünlü baş-ilk ve tümleci (complement) belirtme durum ekiyle birlikte gelen Ü₈'in altındaki çekirdek yetkilendirmektedir. (2)'de ise değişkenlik göstermeyen uzun ünlü baş-sondur ve tümleci kendi başı yetkilendirmektedir. Yanal ilişkilerin (yönetim ve yetkilendirme) gerileyici olduğu ZÜZÜ Sesbilim tabanında, değişkenlik gösteren ve göstermeyen uzun ünlüler tutarlı bir biçimde aynı yanal ilişki ile açıklanmaktadır.

Anahtar sözcükler: ZÜZÜ, uzun ünlü, yetkilendirme, Türkçe

Kaynakça

- Baturay Meral, S. (2020). *The new template model and the phonology-morphology interface in Turkish: The parametric hierarchical system and universal implications* [Doktora tezi]. Radboud University Nijmegen.
- Erguvanlı-Taylan, E. (2013). Morphophonological alternation in Turkish: where phonology and morphology meet. *Journal of Turkic Languages*, 17(1/2), 66–86.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2011). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
- Kornfilt, J. (1986). Stem penultimate empty C's, compensatory lengthening and vowel epenthesis in Turkish. L. Wetzels ve E. Sezer (Yay. haz.), *Studies in compensatory lengthening* içinde. Foris Publications. Kornfilt, J. (2013). *Turkish*. Routledge.
- Lees, R. B. (1961). *The phonology of modern standard Turkish*. Indiana University Publications.
- Nuhbalaoğlu, D. (2010). *On the role of empty onsets in Turkish: A government phonology approach* [Yüksek lisans tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Scheer, T. (2004). *A lateral theory of phonology. Volume 1: What is CVCV and why should it be?* De Gruyter.
- Scheer, T. ve Börtlü, G. (2024). *Soft g in Turkish: two types and x-slots* [Konferans sunumu]. The 21st Old World Conference in Phonology (OCP21), Leipzig, Almanya.
- Selen, N. (1979). *Söyleyiş sesbilimi, akustik sesbilim ve Türkiye Türkçesi*. TDK Yayınları.